

ODGOVORNOST OBRAZOVANJA ZA POLOŽAJ ŽENE U MODERNOM DRUŠTVU

Elvira VELIĆ

Sažetak

Menadžment u obrazovanju konačno bi morao ponuditi novu paradigmu odgoja i obrazovanja koja bi se zasnivala na koncepciji rodne ravnopravnosti. «Rodna ravnopravnost znači ravnopravnost, postizanje jednakog sudjelovanja, moći i zastupljenosti žena i muškaraca u svim sferama života, postojanje istinskog partnerstva u svim oblastima» (preuzeto sa: <http://www.g17plus-vojvodina.org>). Postoje mnoge činjenice koje potvrđuju da se različiti oblici diskriminacije žena, kao i mnogih drugih oblika diskriminacije, nisu otklonili ni u novom, modernom dobu. Žene su gotovo uvijek na prvome mjestu kad se govori o različitim vrstama obespravljenosti, pa tako i kad je riječ o obrazovanju. Zaštititi položaj žene u modernom društvu i osigurati joj potrebna ljudska prava koja podrazumijevaju i društvenu integraciju, jedino je moguće posredstvom obrazovanja, koje je njeno neupitno pravo. Obrazovani muškarci u odnosu na žene lakše dolaze do ostvarenja ličnih prava. Postavlja se logično pitanje jesu li ciljevi, zadaci, metode, nastavni sadržaji i edukatori, odgajatelji iz temeljnih, i onih koji dolaze kasnije, nivoa odgojno obrazovnih sistema izvršili svoju demokratsku funkciju odgoja i obrazovanja. «Problemi koji su povezani sa diskriminacijom generalno su neformalne prirode, što otežava njihovo identificiranje. Ovi problemi bi trebali formirati oblast studija za obrazovne menadžere u kontekstu tekućih obuka i cjeloživotne edukacije» (preuzeto sa: http://www.coe.int/t/e/human_rights/equalit).

Ključne riječi: žena, diskriminacija, potrebe, obrazovanje, uloge, jednakost, dostojanstvo

«...Žene sve mogu ako hoće i ako su sposobne, jer njihovom uspjehu nisu postavljene formalne prepreke» (recidiv nekog prošlog vremena)

Uvod

Moderno društvo u svakom svom aspektu ovisi od obrazovanja, a rezultati obrazovanja od sposobnosti društva da prepozna mogućnosti koje ono nudi za njegov prosperitet. Savremna društva također mnogo više ovise od ženskog dijela stanovništva naše planete. Ali, bez obzira na tu spoznaju, integracija žena u društvene tokove nije zadovoljavajuća. Kad je riječ o obrazovanju, većini žena danšnjice, i pored njihove želje i mogućnosti, još uvijek je onemogućeno da se iskažu u svom potpunom intelektualnom potencijalu. Prije nekoliko godina, naprimjer, u Sarajevu su promovirani doktori nauka i, od njih 100, ni 20 procenata nisu bile žene, iako znatno veći broj žena u odnosu na muškarce završava fakultetsko obrazovanje.

Formalno, i žene i muškarci imaju jednake prilike za napredovanje u karijeri. Ali, neformalne barijere, čije je identificiranje znatno teže, često se nalaze na ženinom putu ka realiziranju njenih potreba i mogućnosti.

Postoje mnoge činjenice koje potvrđuju da se različiti oblici diskriminacije žena, kao i mnogih drugih oblika diskriminacije, nisu otklonili ni u novom, modernom dobu, od koga se mnogo očekivalo u pogledu demokratije i svih prava koja se njome zagovaraju

Ovaj rad, osim uvoda i zaključka, ima pet dijelova u kojima raspravljam o neophodnosti novog rodnog pristupa u odgojno-obrazovnom sistemu modernih društava i u našem bosanskohercegovačkom odgojno-obrazovnom sistemu.

U dijelu sa drugim podnaslovom, tragam za temeljima rodne diskriminacije u odgojno-obrazovnim sistemima modernih društava.

Treći podnaslov, označava dio u kome se osvrćem na obrazovne potrebe žena koje spadaju u red najviših primarnih potreba po Maslowljevoj hijerarhiji potreba.

U četvrtom dijelu, analiziram posljedice konflikta nastalog na temelju zadovoljavanja ili nezadovoljavanja primarnih potreba žene. I, u petom dijelu ističem obaveze i odgovornosti odgojno-obrazovnih sistema u kontekstu humanijeg odnosa prema ženama, kako u obrazovanju, tako i u društvu u cjelini.

Zašto se mora propitati rodna ravnopravnost u obrazovanju?

Menadžment u obrazovanju konačno bi morao ponuditi nam novu paradigmu odgoja i obrazovanja koja bi se zasnivala na koncepciji rodne ravnopravnosti. «Rodna ravnopravnost znači ravnopravnost, postizanje jednakog sudjelovanja, moći i zastupljenosti žena i muškaraca u svim sferama života, postojanje istinskog partnerstva u svim oblastima» (preuzeto sa: <http://www.g17plus-vojudina.org>).

Velike rasprave o temi rodnih identiteta ako nisu dio radnih studija, koje su u BiH još uvijek u eksperimentalnoj fazi, ili neformalnih oblika educiranja, gotovo je nemoguće pronaći u sklopu bosanskohercegovačkog obrazovnog sistema.

«Ni u najrazvijenijim društvima problem neravnopravnosti žena nije do kraja riješen. Neke veoma razvijene zemlje još su veoma daleko od implementacije standarda rodne ravnopravnosti u mnogim segmentima društvenog života» (preuzeto sa: <http://www.doiserbia.nbs.bg.ac.yu>). Posmatrano na globalnoj ravni, diskriminacija žena je veoma izrazita. «Iako žene predstavljaju 50 procenata svjetskog stanovništva, one obavljaju gotovo 2/3 radnih sati, primaju 1/10 svjetskih prihoda i posjeduju manje od 1 procenat svjetskog bogastva» (prema Hapfrijevu institutu za javne poslove). «Ekonomija razvijenih zemalja doživjele bi kolaps ako žene ne bi radile ono što rade besplatno: prema ekonomistici Marilyn Waring, na čitavom Zapadu ženski besplatni rad stvara 25 procenata - 40 procenata bruto nacionalnog dohotka» (Wolf, 1999, vidi u: Bakšić-Muftić, Ler-Sofronić, Gradašćević-Sijerčić, Fetahagić, 2002., str. 7).

Postoje mnoge činjenice koje potvrđuju da se različiti oblici diskriminacije žena, kao i mnogih drugih oblika diskriminacije, nisu otklonili ni u novom, modernom dobu, od koga se mnogo očekivalo u pogledu demokratije i svih prava koja se njome zagovaraju. Stoga je neophodno da se različita pitanja vezana za prevazilaženje diskriminacije žena nalaze među gorućim problemima kojima se nauka danas bavi, iako sociološke studije o ovoj temi počesto zbujuju i dovode do značajnog društvenog rizika, ali to nije neočekivano. «Znanost, naime, ne daje 'recepte' niti propisuje vrijednosti. Ona utvrđuje činjenice, pa i društvene vrijednosti, kao činjenice, i njihov odnos prema postavljenim ciljevima. Kako će doći do znanstvenih činjenica i koje probleme istraživati te kako ih tumačiti, ovisi o znanstveniku i njegovom etičkom habitusu. O tome kako će se postupati sa znanstveno utvrđenim činjenicama, uglavnom ovisi o odlukama koje ulaze u polje društvenih normi a

po svojoj su naravi izvan znanstvenog vidokruga» (Cifrić, I., 1994., str. 9).

Rizik se pojavljuje kad se pitanje rodne ravnopravnosti ne zaustavlja samo na područjima ljudskih prava koja osiguravaju jednako sudjelovanje u društvu, već kad se u naučnim diskursima poseže za negiranjem bilo kakve datosti i determinacije, kako roda, tako i spola, oduzimajući na taj način pravo ljudske jedinice da živi u skladu sa svojim prirodnim pretpostavkama.

U prvom izdanju časopisa za ženske studije „Patchwork“ nailazimo na takvo razumijevanje ostvarenja spola i roda čovjeka kao isključivo društvenog subjekta: »Rod nije dat u prirodi, urođen u ljudskom tijelu, već je socijalna konstrukcija, apstraktna simbolička forma koja se konkretizira i uzima tijelo pojedinaca kao društvenih subjekata. Čak i tijelo, u diskursima ili kulturalnim predodžbama predstavljeno i objektivizirano kao bio-fiziološki diferencirano u prirodi u dva suprotna komplementarna spola s ciljem reprodukcije vrste, jest apstraktna socijalna forma koja se konkretizira u pojedincima kad oni, kao socijalni subjekti, (pre)uzimaju ili se priklanjaju toj predodžbi» (Lauretis, T., 2003., str. 69). Dakle, slijedeći ovaj diskurs, zaključujemo da subjektivizacija i socijalizacija definiraju i grade osobu, a prirodna datost se odbacuje.

Iz ovakvog shvatanja ljudske jedinice, proizlazi potreba za podupiranjem homoseksualnosti, što dovodi do velikog razaranja i onako trusnog tla na kome se pojedinac i porodica danas nalaze. Ova pojava je u mnogim zemljama ozakonjena, pa imamo zakone kojima se nalaže da se u obrazovnim sistemima, već od vrtića, osigura humana edukacija o homoseksualnim porodicama. «Ovaj problem postaje izražen još više sa zahtjevom tih parova da legalno usvajaju djecu i tako formiraju 'prave' porodice. Bit će veoma značajno za psihologe i sociologe istraživanje života takvih porodica, ponašanje djece u okruženju, njihove potrebe, senzibilnost, sklonosti, odnos sredine prema njima. Ovom problemu treba dodati i buduće probleme koji bi mogli nastati kloniranjem kao instrumentom 'reprodukcije' porodice (bilo klasične ili 'monoseksualne')» (Preuzeto sa: Šijaković, I., <http://209.85.229.132/search>).

Ovakvim shvatanjima suprotstavljaju se stručnjaci Savjeta Evrope koji se bave integriranim pristupom ravnopravnosti muškaraca i žena, naglašavajući da je «ravnopravnost spolova suprotna neravnopravnosti spolova, a ne razlikama između njih», što omogućava da se "razlike i različitosti pretvore u prednosti» (preuzeto sa: http://www.coe.int/t/e/human_rights/equality).

Iako je, dakle, pitanje rodne ravnopravnosti veoma osjetljivo, na nama je obaveza da dijagnostičirane probleme nastojimo rasvijetljavati i rješavati u skladu sa našim etičkim poimanjima. Prema Muji Slatini, naše temeljno obrazovanje od 3. do 12. godine nije zasnovano na vrijednostima i principima demokratije. «Ogromne razlike pogađaju mnoge skupine: žene, seosko stanovništvo, gradsku sirotinju, marginalizirane etničke skupine i milione djece koja rade, a ne idu u školu» (Slatina, M., 2001., str. 44). Žene su gotovo uvijek na prvome mjestu kad se govori o različitim vrstama obespravljenosti, pa tako i kad je riječ o obrazovanju, iako je pravnim okvirom, ženi jednako kao i muškarcu zagantirano pravo na slobodan pristup svim nivoima obrazovanja. «Pravo na obrazovanje pripada drugoj generaciji ljudskih prava, u koje ulaze ekonomska, socijalna i kulturna prava, koja su na globalno nivou priznata u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima (1948.), Međunarodnom paketu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966.) i u Konvenciji o pra-

Loša ekonomska situacija, koja se navodi kao limitirajući faktor obrazovanja žena, također može biti i prikrivena diskriminacija žena, jer 41 procenata žena smatra da muški članovi njihovog domaćinstva nisu bili ograničeni u pogledu školovanja u skladu sa njihovim željama i mogućnostima

vima djeteta (1990.). Na regionalnom nivou, pravo na obrazovanje priznato je i u Evropskoj socijalnoj povelji. U svim navedenim međunarodnim instrumentima pravo na obrazovanje priznaje se svim osobama bez diskriminacije s obzirom na spol, rasu, boju kože, jezik, vjeru, političko i drugo mišljenje, nacionalno i drugo porijeklo ili drugi status» (Bakšić-Muftić, Ler-Sofronić, Gradašćević-Sijerčić, Fetahagić, 2002, str. 33). Nažalost, klauzule iz ovih instrumentarija o zabrani diskriminacije na osnovu spola nisu uspjele osigurati zagantirana prava. Zbog toga je «na globalnom nivou usvojen poseban, dodatni instrumentarij, koji postojeća prava, priznata svima, eksplicitno priznaje ženama» (ibidem, 33). Osim što je, i pored svih konvencija i deklaracija, još uvijek mnogim ženama širom svijeta uskraćena mogućnost čak i temeljnog obrazovanja, žena sa obrazovnim šansama i slobodnijim pristupom obrazovanju doživjela je novu vrstu marginalizacije, pa je na tržištu rada gotovo nevidljiva na planu kreativnih i intelektualnih rješenja, znatno je jeftinija radna snaga u odnosu na muškarce, u politici je minimalno zastupljena, a najvidljivija je kao marketing-menadžerica, koja posredstvom svog vizuelnog

identiteta, aplicira određeni proizvod tržištu, a nad njom se vrše različiti oblici nasilja. Veliki broj žena, također, i pored svojih želja i mogućnosti, ne može do kraja realizirati svoje intelektualne potencijale. U BiH imamo multifaktorsku uvjetovanost nemogućnosti žena da se obrazuju do željenog nivoa. «Utjecaji patrijarhalne tradicije, koja ograničava i dužinu školovanja i izbor zanimanja, ženu primarno situira u kući, dodjeljujući joj tradicionalnu društvenu ulogu. Loša ekonomska situacija, koja se navodi kao limitirajući faktor obrazovanja žena, također može biti i prikrivena diskriminacija žena, jer 41 procenata žena smatra da muški članovi njihovog domaćinstva nisu bili ograničeni u pogledu školovanja u skladu sa njihovim željama i mogućnostima. Treba obratiti pažnju na postojeći nesrazmjer između želje žena za daljnjim stručnim usavršavanjem (63,79 procenata) i mogućnosti ostvarenja tih želja. Tako je samo mali broj ostvario svoje želje za stručnim usavršavanjem, dok su ostale žene ili samo djelomično (18,68 procenata) ili nisu nikako (79 procenata) ostvarile želju za daljnjim stručnim usavršavanjem» (ibidem, 44).

Postavlja se logično pitanje jesu li ciljevi, zadaci, metode, nastavni sadržaji i edukatori, odgajatelji iz temeljnih, i onih koji dolaze kasnije, nivoa odgojno-obrazovnih sistema izvršili svoju

Diskriminacija žena događa se i u mnogim drugim sferama društvenog života, ali i osobnog razvoja. Zato su svi pokreti i sva nastojanja koja idu za mijenjanjem društvenog položaja žena višestruko značajna, jer ne samo da će se promijeniti kvalitet života polovice populacije nego će se i osloboditi njihov sada još uvijek zapretani kreativni potencijali

demokratsku funkciju odgoja i obrazovanja. Odgojno-obrazovni sistemi su veoma važan segment modernog društva. Postoji uzajamna sprega između njih i društva u kome egzistiraju. Onoliko koliko je društvo u stanju akceptirati potrebe ovih sistema i na njih odgovoriti razvojnim strategijama, u toliko će mjeri i društvo doživjeti vlastitu ekspanziju. Ali, s obzirom na to da je ekspanzija modernog društva dovela do katastrofalnih posljedica na planu okoline, da nije suzbila, već je potakla netoleranciju i mržnju, da je produbila rascjep između bogatih i siromašnih, da nije otklonila mnoge oblike diskriminacije, možemo zaključiti kako se nekritički pristupa vrijednostima u sklopu modernih školskih sistema. Iz tog konteksta izranjaju problemi vezani za položaj žene u sistemu obrazovanja, ali i u drugih segmenata

modernog društva. Osnovni zadatak pedagojskih promišljanja, u postmodernom kontekstu, trebao bi se odnosi na suzbijanje rodne diskriminacije u obrazovanju, koja je temelj diskriminacije i u drugim društvenim sistemima i podsistemima, pošto je nemoguće suzbiti bilo koji oblik diskriminiranja ukoliko se ne suzbije rodna diskriminacija. «Dok je moderna omogućila epohalni razvoj industrijskog društva i zapadnu civilizaciju uzdigla na zavidan nivo, stvorila je i pretpostavke za krizno razdoblje koje se ogleda u ugroženosti prirode, militarizmu, patrijarhalnosti, nacionalizmu i totalitarnim sustavima, ali i potrošnji energije i sirovina na kojima počiva razvoj. Postmoderna je kreativan odgovor na izazove koje donosi razdoblje krize. Pedagogiji to znači da različiti teorijski pravci i pedagoški modeli zatvoreni u ekskluzivizmu vlastite samodovoljnosti trebaju postepeno ustupiti mjesto otvorenosti različitostima, ali i propitivanju novih mogućnosti. Ne radi se o mehaničkom eklektizmu, nego o kvalitativno novim pristupima i kreativnom odgovoru na nove pedagoške izazove» (preuzeto sa: <http://ladislav-bognar.net/drupal/node/21>).

Temelji rodne diskriminacije u obrazovanju

Historijski gledano, veoma su čvrsti temelji na kojima stoji diskriminirajući odnos prema ženama u odgojno-obrazovnim sistemima. Moderna društva nastaju na evropskom tlu u 15. stoljeću, sa pojavom nacionalne države, industrijalizma, institucije privatnog vlasništva i rastom birokratskih organizacija. «Intelektualni procvat modernog društva je tokom prosvjetiteljstva u 18 stoljeću, koje obilježava vjera u univerzalnost uma, moć razuma i racionalnog mišljenja. U središtu je pojedinac čija je emancipacija širenje racionalnog istraživanja i odlučivanja» (preuzeto sa: <http://www.zagorec.com>).

Međutim, kršćanstvo koje nije blagonaklono gledalo na ženu, propovjedajući da je ona stvorena od muškarčevog krivog rebra, već je osamnaest stoljeća vladalo Evropom. U krilu kršćanstva rodio se moderni zapadni svijet, koji je, ujedno, i postao, odnosno ostao muško društvo.

«U zapadnoj civilizaciji žene ne samo da su kroz dugu povijest smatrane manje vrijednim bićima, nego i izvorom zla, što se lijepo može vidjeti iz priča koje stoljećima pričamo svojoj djeci. U njima su često žene vještice i zle maćeha, koje obično na kraju bivaju okrutno kažnjene ili spaljene (kao u 'Ivici i Marici'). U evropskoj 'kulturi', žene su čak stoljećima žive spaljivane, sve tamo do kraja 18. stoljeća ili do početka moderne. Žene su u razvijenoj Evropi tek u 20. stoljeću dobile pravo glasa, a među

posljednjima u Švicarskoj, 1971. godine. Iako se u razdoblju moderne položaj žena popravljao, one ni danas nisu izjednačene s muškarcima. Položaj žena vidljiv je iz podataka o njihovom udjelu u vladajućim strukturama. Tako je njihov udio u nacionalnim parlamentima evropskih zemalja 25 procenata, a u nekim zemljama, kao u Francuskoj, i ispod 10 procenata. Najveći udio je u Švedskoj, 45 procenata, ali je i to ispod ukupnog udjela žena u stanovništvu te zemlje. Diskriminacija žena događa se i u mnogim drugim sferama društvenog života, ali i osobnog razvoja. Zato su svi pokreti i sva nastojanja koja idu za mijenjanjem društvenog položaja žena višestruko značajna, jer ne samo da će se promijeniti kvalitet života polovice populacije nego će se i osloboditi njihov sada još uvijek zapretani kreativni potencijali. Očekivati je da će jačanjem utjecaja žena u zapadnoj civilizaciji doći do većeg okretanja životu, miru i nenasilju te da će žene vratiti emocionalnu dimenziju koja je u kartezijanskom razdoblju bila duboko potisnuta" (preuzeto sa:<http://ladislav-bognar.net/drupal/node/21>).

Obrazovne potrebe žena

Zaštiti položaj žene u modernom društvu i osigurati joj potrebna ljudska prava koja podrazumijevaju i društvenu integraciju, jedino je moguće posredstvom obrazovanja, koje je, kao što je već navedeno, njeno neupitno pravo. «Broj opismenjenih žena je postojano, iako sporo, rastao, pa je u Francuskoj u 17. i 18. stoljeću porast pismenosti žena bio veći nego muškaraca, čime je omogućen dalji razvoj obrazovanja žena koji se temeljio na tadašnjoj raspravi o korisnosti, mogućnosti i potrebi da se ženski rod obrazuje (koja je, razume se, bila tek deo opcije rasprave o ulozi, zadatku i položaju žena u braku i porodici u tom izmijenjenom svijetu)». preuzeto sa: <http://www.womenngo.org>.

Jean-Jacques Rousseau, najutjecajni filozof prosvjetiteljstva i utemeljitelj zapadne pedagoške misli, o ženi, njenom odgoju i ulozi (prema Wollstonecraft, M., 1999, str. 97) govori kao o slabijoj i pasivnoj u odnosu na muškarca i njemu podređenoj. Mary Wollstonecraft, u svome djelu „Obrana ženskih prava“, «ideju ravnopravnosti svih ljudi proširuje i na vlastiti spol, dajući ženama dostojanstvo čovjeka» (ibidem, str. 258) i kritički se osvrće na Rousseauovo shvatanje žene, prigovarajući njemu i svim drugim filozofima da namjerno nastoje žene predstaviti kao slabije, poročne, beskorisne i intelektualno inferiorne, što su osnovne prepreke pri uskraćivanju prava žena na obrazovanje. Analizirajući sliku savršene Emilove žene Sophije, Mary

Wollstonecraft zaključuje da je ženama uskraćeno bilo kakvo znanje. Nasuprot tome, žene bivaju podvrgnute autoritetu daleko od razuma. Potkrepljujući svoj stav, ona navodi Rousseauove savjete za žene o tome kako bi bile sposobne za tu podložnost prema muškarcima: »Djevojke moraju biti pažljive i radine; dapače još više, one se moraju zarana priučavati na prisilu. Ta nesreća, ako je to uopće nesreća, ne da se odijeliti od njihova spola i, ako je se kad riješe, riješit će je se samo zato da trpe mnogo okrutnije nesreće. Za čitavog života bit će podvrgnute najtrajnijoj i najstrožijoj prisili» (ibidem, str. 102). Teorije kojima se dokazivalo da je ženi obrazovanje potrebno prije svega da bi olakšalo njihovo pokoravanje mužu doprinijele su tome da su one svoje potrebe za obrazovanjem, kroz formalne oblike obrazovanja, u potpunosti mogle zadovoljavati tek poslije Drugog svjetskog rata, kad su im vrata većine univerziteta postala otvorena, a diplome verificirane i kad su imale pristup svim željenim profesijama, a to je tek nešto više od pola stoljeća. Potrebe spadaju u ključne pojmove kojim definiemo ljudsku jedinku. Maslow je, u rangu potreba, kao vrh piramide, kao najvišu kategoriju potreba, označio potrebu za samoostvarenjem. Ovaj pojam označava ljudsku težnju za ostvarenjem svih posjedujućih potencijala. Da bi to bilo moguće, nužno je sticati znanje, odnosno obrazovati se. „Posve je izvjesno da su grupe ljudskih potreba, što ih Maslow i drugi teoretičari nazivaju potrebama samoostvarenja, samo radno mjesto obrazovnih potreba odraslih ljudi. To, prije svega, jer je čovjek, po svojim temeljnim određenjima, biće učenja; svoje ljudske želje, ciljeve, ambicije, pa i potrebe, osvaja, realizira, ostvaruje učenjem i obrazovanjem“ (Bogdanović, S., 2001., str. 64).

Konflikti ženskih uloga na temelju potreba

Ženama je, kao i muškarcima, u njihovoj ljudskoj prirodi dato mnogo potencijala pomoću kojih su one mogle, realizirajući se u više različitih uloga, ostvarujući vlastite potrebe, samoostvariti, kao što su to oduvijek mogli učiniti muškarci. Ipak, u većini zemljama u kojima se veliki broj žena uključio u obrazovne tokove dolazi do pada nataliteta, koji je ispod granica koje osiguravaju potrebnu obnovu stanovništva, što znači da žena u postojećim društvenim kontekstima ne može na adekvatan način zadovoljiti svoje najvažnije potrebe iz grupe potreba samoostvarenja. «Mnogi radovi o fertilitetu nedvojbeno su pokazali: I. privredno aktivno žensko stanovništvo ima u pravilu manje djece nego neaktivno» (Friganović, M., 1990., str. 95). Značajan

utjecaj na promjenu porodice prema Friganoviću, izazvala je žena. Zbog profesionalnog angažiranja i gradnje karijere, žena naravno kao i muškarac, prije svega mora proći kroz formalni oblik obrazovanja. Za društveno vidljiviju i prihvaćeniju poziciju potrebno joj je najmanje fakultetsko obrazovanje. Slijedi potraga za pronalaskom radnog mjesta na kome bi stažirala, a onda slijedi trka za konkretnim radnim angažmanom. Nerijetko to traje i više godina. Tako, u modernom društvu, ostvarujući svoje potrebe za samoostvarenjem i postignućima na širem društvenom planu, žena pomjera dobne granice za brak i materinstvo, što nužno dovodi do drastičnog smanjenja mogućnosti začeca i malog vremenskog razdoblja koje joj je ostalo za formiranje porodice i rađanje. Sa bio-medicinskog, ali i demografskog aspekta, u zemljama sa smanjenim natalitetom poželjno bi bilo da žena prvo dijete rodi između 22. i 25. godine, što prestaje biti praksa većine žena koje su izabrale put visokog obrazovanja i angažiranosti u profesiji. Bitno je napomenuti da se, bez obzira na uvjete koji izazivaju pad nataliteta u našoj zemlji, ovdje općenito o ovom problemu gotovo i ne govori, iako postoje značajni statistički podaci u agencijama za statistiku koji ga potvrđuju. Prema izvještaju Federalne agencije za statistiku, u posljednjih deset go-

Diskriminaciju žena u modernom društvu nisu mogle spriječiti ni sve napisane povelje, deklaracije i rezolucije o ljudskim pravima sa posebnim klauzulama o zaštiti žena. Stoga su napravljene posebne deklaracije koje potvrđuju da je zabranjena diskriminacija po spolu, ali sve do današnjeg dana ne prestaje diskriminacije žena u različitim vidovima

dina bilježi se visok pad prirodnog priraštaja, tako da je 1991. godine on iznosio 8,3, a 2007. godine 1,1. «Bez obzira na to hoće li žena danas dati prednost djeci ili poslu, moguće je da će se suočiti sa sutrašnjim nerazriješenim osjećajem krivnje ili žaljenja» (Leach, P., 2003., str. 51). Kako su dosadašnje psihološke i sociološke studije dokazale da je u postindustrijskom svijetu kontinuirana urbanizacija doprinijela snažnom unutarnjem ženskom, ali i društvenom konfliktu uloga, potrebno je pokušati sagledati ovaj problem kao izrazito društveno značajan i razriješiti ga u duhu nekih novih perspektiva za čovječanstvo. Demografija padu nataliteta pristupa sa matematičke ravni, odnosno ona se bavi čovjekom kao materijalnom egzistencijom. Ni pedagogija kao nauka ne bi smjela ostati imuna na ovaj problem. Ali, nju bi,

osim povoljnog ili nepovoljnog priraštaja budućih učenika, morao zanimati mnogo širi kontekst društvenih promjena potaknutih ili nastalih zbog nepotpunjenja različitih vidova potreba, od najnižih do najviših iz Maslowljeve hijerarhije, u šta spadaju i društvene promjene nastale na temelju konflikta ženskih uloga. Ma koliko ženi bilo važno izgraditi profesionalni uspjeh, još je važnije njeno ostvarenje kao majke, »jer je rađanje i othranjivanje djece sastavni dio samoispunjenja većine žena...« (ibidem, str. 50).

Obaveze odgojno-obrazovnih sistema

Ako su primarne potrebe nešto što je prirodno stanje neke ličnosti i koje, ukoliko ostanu nezadovoljne, narušavaju njenu cjelovitost i integritet, zašto bi se veći, ženski dio ljudske populacije morao i dalje odricati nekih od njih u savremenom dobu, koje obiluje znanstvenim spoznajama? Nažalost, kao što je već istaknuto, žene danas ne samo da teško dolaze do samoostvarenja, već su u velikom broju slučajeva uskraćene za zadovoljavanje mnogo nižih vrsta potreba, poput potrebe za sigurnošću, fizičkom, psihičkom, emocionalnom i ekonomskom.

Otkako je ovaj problem postao predmet naučnih rasprava, njegovi uzročnici su uglavnom pronalazeni u porodičnom vidu socijalizacije, na osnovu čega je u modernom zapadnom društvu došlo do snažnih poriva da se, posredstvom razaranja porodice, osnovne primarne grupe koja na osnovu svoje kohezije i vrijednosti socijalizira nove naraštaje, rastoči prilika za patrijarhalno društvo, koje je, prema tvrdnjama mnogih zapadnih sociologa, prepreka potpunoj modernizaciji i izjednačavanju spolova. «Premda nema biološkog razloga zašto bi dvije glavne funkcije obitelji (socijalizacija i reprodukcija) morale biti nedjeljive od nje, revolucionarni naponi da se te funkcije pomaknu izvan obitelji bili su uveliko opterećeni teškoćama, koje su se tek pod utjecajem feminističkog aktivizma počele pomicati prema nuklearnim, samačkim ili homoseksualnim modelima, što je pridonijelo slamanju spolnih/rodnih obiteljskih stereotipa te afirmiranju alternativnih stilova života, uglavnom u zapadnoj kulturnoj tradiciji» (preuzeto sa: <http://www.hsd.hr>).

O velikim promjenama porodice kao primarne društvene grupe, Anthony Gidens govori: „U toku druge polovine 20. stoljeća dominantan utjecaj tradicionalne nuklearne porodice neprestano je podrivan. U prilog tome govori i podatak da se manje od četvrtine domaćinstava u Britaniji svrstava u model tradicionalne porodice“ (Gidens, E., 2003., str. 188). Ovakav pristup ne podrazumijeva pravilnu

brigu o djeci. Tek rođeno dijete najidealnije uvjete za rast i razvoj može dobiti u humano strukturiranoj potpunoj porodici. «Sa antropološkog stanovišta, tj. stanovišta psihosocijalnog i društveno-kulturnog razvoja i oblikovanja individualne ličnosti, porodica se i danas čini nezamjenjivim oblikom i sredinom za pravilno i normalno odrastanje i razvoj ljudske jedinice» („Pedagoška enciklopedija“, 2, 1989.).

Najbolji način podrške porodici, u njenom očuvanju i kvalitetu, pri razrješavanju psiholoških sukoba i egzistencijalnih kriza (Juul, J., 1995) je davanje ravnopravnog dostojanstva svim njenim članovima. Tome značajno mogu doprinijeti neposredniji odnosi u kojima nad djecom »zloupotreba moći nije više tako uobičajena niti općenito prihvaćena. Pojava ravnopravnog dostojanstva također se jasno očituje u odnosima između muškaraca i žena. Postoje jasni pokazatelji da su uloge spolova na mnogim područjima odigrale svoje te da se sadašnji nivo može zamijeniti samo temeljnim ljudskim vrijednostima koje promiču jednako dostojanstvo između često različitog razmišljanja muškaraca i žena, različitog iskustva itd. Do kojeg su stepena te razlike biološki ili povjesno-kulturološki uvjetovane, ovdje nije važno, jer je bitno obilježje načela ravnopravnog dostojanstva da ono upravo ističe razlike i ne nastoji ih ujednačiti ili razriješiti. Postoji, stoga, potreba za sličnim stavovima i ponašanjem bez obzira na to govorimo li o osobnim odnosima između muškarca i žena, odraslih i djece, hindusa i kršćana, Afrikanaca i Skandinavaca, liječnika i pacijenata ili poslodavaca i zaposlenih» (Juul, J., 1995., str. 37-38).

Ali, na koji način graditi zajedništvo ravnopravnog dostojanstva s obzirom na to da «nam nedostaju jasni i razumljivi primjeri i modeli uloga» (ibidem, str. 39)? Da bismo uopće bili spremni na ravnopravno dostojanstvo, morali bismo u tu svrhu u sebi osvijetliti osobine kao što su »samosvijest, dostojanstvo (dignitet), biti ono što jesmo, očuvanje osobnog identiteta, iskazivanje sebe, postavljanje granica i povlačenje crte» (ibidem, str. 39). Ukoliko bi se ove osobine osvijetlile i interjalizirale u ljudima, pretpostavlja se da bi tada odnos prema kućanskim obavezama, koje su najbanalniji primjer neravnopravnog muško-ženskog odnosa, postao drukčiji od oba supružnika i da ne bi postojala sadašnja zbilja u kojoj su u principu većina obaveza na ženskim plećima, čak i onda kad je žena zaposlena jednako kao muškarac. Novija istraživanja u Republici Hrvatskoj, pokazuju da žena «u 95 procenata domaćinstava sama pere veš, u 95,6 procenata žena sama pegla, 84,5 procenata sama kuha, u 80,7 procenata sama pere suđe, u 74 procenata sama usisava prašinu

itd. Dakle, u vrlo visokom postotku, žena sama, bez suprugove pomoći, obavlja sve 'prirodno' ženske kućanske poslove» (Tomić-Koludrović, Kunac, 2000., str. 60-62). Kako u porodičnoj socijalizacijskoj matrici učimo posredstvom identifikacionih uloga i ponašamo se onako kako se ranije prema nama ponašalo u porodicama u kojima smo odrastali, veoma je teško, ukoliko nemamo podršku izvana, unutar same porodice spoznavati nove načine socijalizacije. Stoga bi se, do promjene svijesti o važnosti osobina koje pomažu uspostavu ravnopravnog dostojanstva, morala ponuditi odgovarajuća edukacija na svim odgojno-obrazovnim nivoima, od vrtića i osnovne škole do univerziteta. S obzirom na ulogu koju ima u društvu, «obrazovni sistem ne može jednostavno prebaciti odgovornost za ovaj problem na ostale društvene podsisteme, već upravo suprotno, trebao bi priznati da igra specifičnu ulogu u procesu dekonstrukcije navodno neutralne muške, hegemonijske paradigme koja diskriminira žene» (preuzeto sa: http://www.coe.int/t/e/human_rights/equalit). Za učenje ravnopravnog dostojanstva kroz odgojno-obrazovne sisteme, neophodno je rekonstruirati kompletne nastavne planove i programe, od ciljeva i zadataka, sadržaja u kojima je najlakše uočiti formalno diskriminirajući odnos prema ženi do metoda nastavnog kadra. «Problemi koji su povezani sa diskriminacijom generalno su neformalne prirode, što otežava njihovo identificiranje. Ovi problemi bi trebali formirati oblast studija za obrazovne menadžere u kontekstu tekućih obuka i cjeloživotne edukacije» (preuzeto sa: http://www.coe.int/t/e/human_rights/equalit).

Zaključak

U ovom radu pisano je o ženi u obrazovnom kontekstu modernog evropskog društva, ali smo tim kontekstom obuhvatili i bosanskohercegovačko tranzicijsko društvo, koje nije nikad u potpunosti ostvarilo proces modernizacije. Učinili smo to, jer smatramo da BiH baštini mnoge obrazovne obrasce koji su svoje utemeljenje pronašli u zapadnoevropskim odgojno-obrazovnim paradigmatama, a od Dejtonskog sporazuma teži se potpunom reformiranju sistema obrazovanja po evropskom uzoru. Sve što smo naveli kao uzročnike diskriminacije žena u okviru odgojno-obrazovnih sistema u modernim zapadnim društvima odnosi se i na bosanskohercegovačke žene, samo što su oni u našoj zemlji intenzivniji i opterećeniji dodatnim teškim okolnostima. Te okolnosti podrazumijevaju sasvim nedostatnu političku i radnu kulturu koje ne dozvoljavaju razvoj

civilnog društva, pravne države i socijalne politike koje bi bile baza za unapređenje odgojno-obrazovnog sistema u svim njegovim podsistemima i oblastima. Diskriminaciju žena u modernom društvu nisu mogle spriječiti ni sve napisane povelje, deklaracije i rezolucije o ljudskim pravima sa posebnim klauzulama o zaštiti žena. Stoga su napravljene posebne deklaracije koje potvrđuju da je zabranjena diskriminacija po spolu, ali sve do današnjeg dana ne prestaje diskriminiranje žena u različitim vidovima. Smatramo da je za diskriminirajući položaj žene nedostatan i veoma rizično za društvo optuživati samo porodičnu socijalizacijsku matricu.

Odgojno-obrazovni sistemi ne mogu i ne smiju biti amnestirani od svoje odgovornosti, niti smiju tu odgovornost prebacivati na druge društvene podsisteme. Prije svega, neophodno je kritički propitati vrijednosti koje se prenose posredstvom odgojno-obrazovnih sistema. Do sada su odgoj i

obrazovanje deklarativno zagovarali jednako obrazovanje, što se u praksi nije potvrdilo kao ispravno, a to zaključujemo, između ostalog, i po navedenim podacima u ovom radu o položaju žena u društvu. Jasper Jull nam je poslužio kao primjer koji u porodičnoj socijalizacijskoj matrici, umjesto jednakosti, zagovara ravnopravno dostojanstvo. Taj vid odnosa bi se mnogo lakše mogao učiti u obrazovnim insitucijama ako bi se koristili adekvatni sadržaji, metode i nastavno osoblje koje bi se za ovaj vid poučavanja morali dodatno osposobiti. I, kao što je već rečeno, ovi problemi bi trebali formirati oblast studija za obrazovne menadžere u kontekstu tekućih obuka i cjeloživotne edukacije, jer bi samo na taj način bilo moguće uspostavljanje nove odgojno-obrazovne paradigme na osnovu roda, po kojoj bi muški i ženski polaznici odgojno-obrazovnih sistema učili kako živjeti zajedno, kako koristiti svoje komplementarnosti i na koji način trebaju njegovati svoje različitosti.

Summary

THE RESPONSIBILITY IN EDUCATION FOR THE STATUS OF A WOMAN IN A MODERN SOCIETY

Elvira Velić

Educational management should finally offer a new paradigm of education which would be founded on the concept of gender equality. „Gender equality means equality, achieving equal participation, power and representation of women and man in every sphere of live and existence of true partnership in all fields“ (taken from: <http://www.g17plus-vojvodina.org>). There are many facts which confirm that different forms of discrimination of women, as well as many other forms of discrimination have not been removed even in the new, more modern era. When it comes to different kinds of deprivation, including education, the women are always in the first place. Protecting the status of a woman in a modern society and providing the needed human rights which also include social integration, is only possible through education which is her indubitable right. When compared to women, educated men have an easier time realising their personal rights. A logical question emerges whether the goals, tasks, methods, programs of instruction and educators from the fundamental levels of educational systems, and those which appear later, have fulfilled their democratic function of educating. „The problems related to discrimination are generally of non-formal nature, which makes their identification more difficult. These problems should form a field of study for educational managers in the context of existing training and lifelong education“ (taken from: http://www.coe.int/t/e/human_rights/equality).

KEY WORDS: woman, discrimination, needs, education, roles, equality, dignity

الموجز

مسؤولية التعليم عن وضع المرأة في المجتمع الحديث
”... يمكن للنساء أن يفعلن كل شيء ما دامت لديهن الإرادة وما دمن مؤهلات، إذ لا يوجد أي عقبات شكلية أمام نجاحهن“ (من بقايا عهد باندا)

ألفيرا فيليتش

يجب على الإدارة في التعليم – لا محالة – أن تقدم نموذجاً جديداً للتربية والتعليم يقوم على المساواة بين الجنسين. ”المساواة بين الجنسين تعني المساواة وتحقيق التساوي في العمل والسلطة والتمثيل بين المرأة والرجل في كل جوانب الحياة، ووجود الشراكة الحقيقية في كافة المجالات“ (منقول عن: <http://www.g17plus-vojvodina.org>). يوجد حقائق كثيرة تؤكد أن أشكالاً مختلفة من التمييز ضد المرأة، وغيرها من أشكال التمييز، ما تزال موجودة في عصرنا الحديث. وعند الحديث عن الحرمان من الحقوق بشئ أشكاله، فإن المرأة تأتي على رأس قائمة المحرومين من حقوقهم، ومن ذلك الحرمان من حق التعليم. إن التعليم الذي يعتبر حقاً مكفولاً للمرأة، هو الوسيلة الوحيدة التي يمكن بها حماية وضعها في المجتمع الحديث وتوفير حقوق الإنسان الضرورية لها والتي تعني الاندماج في المجتمع. والسؤال المنطقي الذي يطرح نفسه هو عن الأهداف والوظائف والوسائل والمنهج التعليمية، والمعلمين والمربين في مراحل أنظمة التربية والتعليم الأساسية والمتقدمة، هل أدت وظيفتها الديمقراطية التربوية والتعليمية؟ ”إن المشاكل المرتبطة بالتمييز هي بالعموم، مشاكل غير ذات طبيعة شكلية، وهذا يجعل التعرف عليها أكثر صعوبة. ينبغي لهذه المشاكل أن تكون مجالاً دراسياً للمشرفين على إدارة التعليم، في سياق التدريبات الجارية والتعليم على مدى الحياة“ (منقول عن: http://www.coe.int/t/e/human_rights/equality).

الكلمات الرئيسية:

المرأة، التمييز، الحاجات، التعليم، الأدوار، المساواة، الكرامة.